

30. Murray R. Africa / R. Murray // Netherlands quarterly of human rights. – 2000. – Vol. 18. – Issue 3 (August 2000). – P. 425–430.
31. Murray R. Africa / R. Murray // Netherlands quarterly of human rights. – 2000. – Vol. 18. – Issue 4 (December 2000). – P. 535–544.
32. Ssenyonjo M. The African regional human rights system / M. Ssenyonjo – Leiden ; Boston : Martinus Nijhoff publishers, 2012. – 583 p.
33. Федоров В.Н. Организация Объединенных Наций, другие международные организации и их роль в XXI веке / В.Н. Федоров. – М. : Логос, 2007. – 944 с.
34. Murray R. Africa / R. Murray // Netherlands quarterly of human rights. – 2001. – Vol. 19. – Issue 3 (September 2001). – P. 323–332.
35. Murray R. Africa / R. Murray // Netherlands quarterly of human rights. – 2001. – Vol. 19. – Issue 4 (December 2001). – P. 495–506.
36. Maluwa T. From the Organization of African Unity to the African Union: rethinking the framework for inter-state cooperation in Africa in the era of globalization / T. Maluwa // University of Botswana law journal. – 2009. – Vol. 9. – Issue 1. – P. 49–86.
37. Murray R. Africa / R. Murray // Netherlands quarterly of human rights. – 2002. – Vol. 20. – Issue 2 (June 2002). – P. 222–230.
38. Murray R. Africa / R. Murray // Netherlands quarterly of human rights. – 2002. – Vol. 20. – Issue 3 (September 2002). – P. 349–352.
39. Murray R. Africa / R. Murray // Netherlands quarterly of human rights. – 2002. – Vol. 20. – Issue 4 (December 2002). – P. 541–548.
40. Odinkalu C.A. Human rights mechanisms in Africa: recent developments in their norms, institutions and jurisprudence / C.A. Odinkalu // Human rights law review. – 2003. – Vol. 3. – Issue 1. – P. 105–126.

РОСИК Т. В.,

здобувач відділу теорії держави і права
(Інститут держави і права
імені В. М. Корецького
Національної академії наук України)

УДК 340.142+340.134

СУДОВА ПРАКТИКА КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ ТА ЇЇ РОЛЬ У ПРАВОТВОРЧОСТІ УКРАЇНИ

У статті автором проаналізовано та узагальнено наукові підходи до розуміння ролі судової практики Конституційного Суду України. На підставі аналізу чинного законодавства України та практики діяльності Конституційного Суду України визначено роль його судової практики для сучасної правотворчості України.

Ключові слова: юридична практика, судова практика, функції судової практики, роль судової практики, Конституційний Суд України.

В статье автором проанализированы и обобщены научные подходы к пониманию роли судебной практики Конституционного Суда Украины. На основании анализа действующего законодательства Украины и практики деятельности Конституционного Суда Украины определена роль его судебной практики для современного правотворчества Украины.

Ключевые слова: юридическая практика, судебная практика, функции судебной практики, роль судебной практики, Конституционный Суд Украины.

In the article the author analyzed and summarized scientific approaches to understanding the role of judicial practice of the Constitutional Court of Ukraine. Based on the analysis current legislation of Ukraine and practice of the Constitutional Court of Ukraine, determined the role his judicial practice for modern law-making practices Ukraine.

Key words: *practice of law, judicial practice, function of judicial practice, role of judicial practice, Constitutional Court of Ukraine.*

Вступ. Судова практика – явище складне та багатоаспектне. Відповідно, і її роль має складний і неоднозначний характер розуміння. Тому й аналіз ролі судової практики в сучасній правотворчості має носити комплексний усебічний характер. Одразу слід наголосити на тому, що роль судової практики є такою, що остаточно доктринально не визначена, водночас роль діяльності судів у правотворчості постійно змінюється. Слід погодитись із думкою О.Ф. Скакун про те, що сьогодні значно зростає роль судової практики (прецеденту), чому сприяють такі фактори, як недосконалість законодавства, що виявляється в протиріччях і прогалинах; самостійність судової влади та її взаємозв'язок з іншими гілками влади; наявність конституційного контролю, що здійснюється Конституційним Судом України (розробка принципових рішень, уточнень положень закону таким чином, щоб створити нові норми, тобто правоположення судової практики); офіційне визнання прецедентів Європейського суду з прав людини [1, с. 485–488]. Ми повністю погоджуємось і підтримуємо думку О.Ф. Скакун та вважаємо, що сьогодні в умовах трансформації суспільних відносин, переосмислення та реформування органів державної влади саме судова практика набуває принципово нової ролі в контексті узгодження державно-владної діяльності, у тому числі й у сфері здійснення правотворчості. Слід також наголосити й на необхідності посилення взаємодії між гілками державної влади, збалансування їх діяльності на рівні повноважень, у тому числі й у сфері правотворчої діяльності. Тому судова практика справедливо вважається «дзеркалом» правового життя, роль якої так само змінюється. І сьогодні спостерігається тенденція до її посилення в питаннях правотворчої діяльності.

Постановка завдання. Завданням цієї статті є встановлення особливостей ролі судової практики Конституційного Суду України в сучасній правотворчості України.

Результати дослідження. У юридичній літературі існують поодинокі погляди вчених на питання ролі діяльності Конституційного Суду України у сфері правотворчості. На переконання вчених роль практики діяльності Конституційного Суду України в правотворчій (законотворчій) сфері полягає в тому, що Конституційний Суд України, не маючи безпосереднього права законодавчої ініціативи, фактично може (йому не заборонено) виступити із «законодавчим почином», який може оформлятися у вигляді «послання» [2, с. 131]. Цікавим підходом до питання ролі судової практики Конституційного Суду України в правотворчій діяльності є ідея О.В. Кузьменка. Учений за основу бере ідею розмежування суб'єктів законодавчої діяльності та суб'єктів законотворчої діяльності, де останні характеризуються значно ширшим переліком суб'єктів, до яких включаються й інші суб'єкти, які виконують допоміжну роль (ініціюють процес творення права, здійснюють експертну діяльність тощо). У результаті вчений зазначає про те, що втручання Конституційного Суду України в нормативно-правове регулювання суспільних відносин відбувається не на законодавчому, а на законотворчому рівні у формі судового прецеденту. Законотворча діяльність ширша за законодавчу хоча б тому, що в ній беруть участь як законодавчий орган, так і інші державні органи, насамперед ті, що Конституцією України наділені законодавчою ініціативою [3, с. 132]. На переконання Д.Ю. Хорошківської, значення судової практики Конституційного Суду України слід оцінювати з позиції правового статусу його рішень, які вчений відносить до елемента джерел права. На думку науковця, рішення Конституційного Суду України унаслідок специфічності своєї природи містять правоположення (прецеденти тлумачення) і, безумовно, входять до системи джерел права [4, с. 5].

Відповідно до Конституції України (ст. 147) Конституційний Суд України є єдиним органом конституційної юрисдикції в Україні [5]. Водночас у ст. 150 Конституції України конкретизовано повноваження Конституційного Суду України: вирішення питань про відповідність Конституції України (конституційність); законів та інших правових актів Верховної Ради України; актів Президента України; актів Кабінету Міністрів України; правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим. Аналізуючи зміст зазначеного положення Конституції України, можемо зробити висновок про те, що Конституційний Суд України фактично здійснює свою діяльність, яка безпосередньо стосується долі правотворчих актів загалом або окремих їх частин. Консти-

туційний Суд України перевіряє акти Верховної Ради України, Президента України, Кабінету Міністрів України, правові акти Верховної Ради АР Крим на предмет відповідності Конституції України. Таким чином, за результатами такої перевірки Конституційний Суд України визначає їх подальшу правову долю, впливаючи на їх дієвість та реалізацію функції правотворчості – досягнення відповідного регулятивного або охоронного ефекту. За результатами такої перевірки Конституційний Суд України приймає одне з двох можливих рішень: 1) визнає акт або його частину таким, що відповідає Конституції України; 2) визнає акт або його частину таким, що не відповідає Конституції України.

Відповідно до ч. 2 ст. 152 Конституції України закони, інші правові акти або їх окремі положення, що визнані неконституційними, втрачають чинність із дня ухвалення Конституційним Судом України рішення про їх неконституційність [5]. Таким чином, результатом визнання правових актів або їх частин неконституційними є те, що вони втрачають чинність. Фактично за змістом відбувається правотворча дія щодо його скасування та настають відповідні правотворчі наслідки щодо припинення дії цього акта або його частини. Закони, інші правові акти або їх окремі положення, визнані рішенням Конституційного Суду України неконституційними, не підлягають застосуванню як такі. Вони, відповідно до ч. 2 ст. 152 Конституції України, втрачають чинність із дня ухвалення Конституційним Судом України рішення про їх неконституційність [6]. Слід також наголосити, що закони та інші правові акти за рішенням Конституційного Суду України визнаються неконституційними повністю чи в окремій частині в чіткому переліку випадків. Один із цих випадків стосується безпосередньо питання невідповідності Конституції України. Інші випадки стосуються недоліків правотворчої діяльності, які можуть стосуватися порушена встановленої Конституцією України процедури розгляду, ухвалення або набрання чинності законами та іншими правовими актами. Конституційний Суд України здійснює перевірку правових актів і їх частин не лише на предмет їх відповідності Конституції України, але й на предмет дотримання вимог Конституції України щодо процедури розгляду, ухвалення або набрання чинності. Наприклад, у Рішенні Конституційного Суду України від 11 липня 2012 року № 15-рп/2012 [7] визнано такими, що не відповідають Конституції України (є неконституційними), положення Регламенту Верховної Ради України, затвердженого Законом України «Про Регламент Верховної Ради України» від 10 лютого 2010 року № 1861-VI. Таке рішення мотивоване тим, що зазначені положення Регламенту Верховної Ради України не відповідають ст. 91 Конституції України. Вказані положення Регламенту Верховної Ради України, затвердженого Законом України «Про Регламент Верховної Ради України» від 10 лютого 2010 року № 1861-VI, які визнані неконституційними, втрачають чинність із дня ухвалення Конституційним Судом України цього рішення. Таким чином, з точки зору правотворчості фактично Рішенням Конституційного Суду України було визнано положення зазначеного регламенту неконституційними, що потягнуло за собою втрату ними чинності. Так само й навпаки, визнаючи ті або інші положення актів або акт загалом конституційним (таким, що відповідає Конституції України), Конституційний Суд України фактично спростовує думку суб'єкта конституційного звернення щодо їх неконституційності та ініціативу щодо зміни правового регулювання з мотивів невідповідності положень акта або акта в цілому Конституції України (наприклад, Рішення Конституційного Суду України від 18 січня 2012 року № 1-рп/2012 [8]).

Також на підставі змісту ст. 151 Конституції України Конституційний Суд України дає висновки за зверненням Президента України або Кабінету Міністрів України про відповідність Конституції України чинних міжнародних договорів України або тих міжнародних договорів, що вносяться до Верховної Ради України для надання згоди на їх обов'язковість. Таким чином, Конституційний Суд України відіграє роль контролюючої інституції, яка здійснює вплив на правотворчість, пов'язану з розглядом Верховною Радою України питання про обов'язковість міжнародних договорів. Тобто Конституційний Суд України здійснює вплив на ратифікаційну правотворчість, визначаючи відповідність або невідповідність Конституції України чинних міжнародних договорів або тих міжнародних договорів, що вносяться до Верховної Ради України з питання про їх обов'язковість. У результаті Конституційний Суд України, вивчаючи питання конституційності міжнародних договорів, фактично визначає подальшу долю міжнародних договорів:

- щодо їх подальшого внесення до Верховної Ради України для розгляду можливості їх ратифікації;
- щодо їх визнання неконституційними та, відповідно, втрати ними чинності. Це стосується тих міжнародних договорів, які були ратифіковані і фактично становлять частину законодавства України.

Практика діяльності Конституційного Суду України свідчить про те, що Конституційний Суд України лише декілька разів за історію свого існування розглядав справи за зверненням Президента України про відповідність Конституції України чинних міжнародних договорів України або тих міжнародних договорів, що вносяться до Верховної Ради України для надання згоди на їх обов'язковість, і надавав відповідні висновки. У цьому плані яскравим прикладом є справа за конституційним поданням колишнього Президента України (Л.Д. Кучми) про надання висновку щодо відповідності Конституції України Римського Статуту Міжнародного кримінального суду (справа про Римський Статут) [9]. Конституційний Суд України вплинув на подальшу правотворчу роботу Верховної Ради України та фактично заблокував подальше внесення і надання згоди на його обов'язковість парламентом України. Сьогодні такий крок оцінюється неоднозначно, як і наслідки, які зумовило таке рішення Конституційного Суду України, однак можемо констатувати той факт, що в правотворчому плані Конституційний Суд України в межах своїх повноважень зупинив законодавчу процедуру внесення, розгляду та надання згоди на обов'язковість міжнародного договору.

Закон України «Про Конституційний Суд України» в ст. 13, незважаючи на те, що дублює перелік повноважень Конституційного Суду України, які безпосередньо закріплені Конституцією України, водночас регламентує низку повноважень, які впливають із загальних конституційних повноважень, які покладені на Конституційний Суд України. Зокрема, Конституційний Суд України приймає рішення та дає висновки в справах щодо відповідності проекту закону про внесення змін до Конституції України вимогам ст. ст. 157 і 158 Конституції України; порушення Верховною Радою Автономної Республіки Крим Конституції України або законів України. Зазначені повноваження Конституційного Суду України за своєю сутністю стосуються правотворчої діяльності та передбачають участь Конституційного Суду України в діяльності щодо конституційної правотворчості, яка стосується внесення змін до Конституції України. І саме Конституційний Суд України здійснює перевірку проекту закону про внесення змін до Конституції України на відповідність вимогам ст. ст. 157 і 158 Конституції України. Таким чином, можемо припустити, що в процесі внесення змін до Конституції України Конституційний Суд України, здійснюючи перевірку проекту закону про внесення цих змін, може вплинути на правотворчий (конституційний) процес, а саме:

а) встановивши відповідність зазначеного проекту вимогам ст. ст. 157 та 158 Конституції України, тим самим надавши змогу продовжити правотворчий процес;

б) встановивши невідповідність вказаного проекту вимогам ст. ст. 157 та 158 Конституції України, тим самим заблокувавши подальше здійснення правотворчої діяльності.

Практика діяльності Конституційного Суду України свідчить про те, що Конституційний Суд України розглядає такі справи у виключних випадках і в імперативному порядку. Тобто за наявності внесення законопроекту про внесення змін до Конституції України після прийняття його за основу Постановою Верховної Ради України цей законопроект вноситься на розгляд до Конституційного Суду України для надання відповідного висновку щодо відповідності або невідповідності законопроекту положенням ст. ст. 157 та 158 Конституції України. Такий розгляд здійснюється Конституційним Судом України в обов'язковому порядку за наявності будь-якого законопроекту про внесення змін до Конституції України. Без такого розгляду та висновку Конституційного Суду України неможливо продовжувати законодавчий процес. У Висновку Конституційного Суду України від 27 серпня 2012 року № 2-в/2012 [10] Конституційний Суд України прийшов до висновку про те, що законопроект про внесення змін до Конституції України щодо гарантії недоторканності для окремих посадових осіб (реєстр. № 3251) відповідає вимогам ст. ст. 157 і 158 Конституції України. Таким чином, Конституційний Суд України вплинув на подальшу правотворчу роботу Верховної Ради України та фактично дозволив подальший розгляд законопроекту парламентом України. Також слід вказати, що й у разі визнання законопроекту про внесення змін до Конституції України таким, що не відповідає Конституції України, Конституційний Суд України так само впливатиме на законотворчу діяльність, фактично блокуючи подальший розгляд правового документу у Верховній Раді України.

Окрім того, ми можемо говорити й про вплив Конституційного Суду України на результати правотворчої діяльності Верховної Ради АР Крим. Не беручи до уваги й до розгляду питання поточної діяльності Верховної Ради АР Крим на тимчасово окупованій території АР Крим [11], ми можемо говорити про те, що Конституційний Суд України дає висновки за справами, які стосуються порушення Верховною Радою АР Крим Конституції України або законів України. Оскільки Верховна Рада АР Крим є органом, який також наділений правотворчими повноважен-

нями [12], тому й переважна більшість питань діяльності Верховної Ради АР Крим буде стосуватися її правотворчих повноважень у частині порушення чи не порушення Конституції України або законів України. Наприклад, розглядаючи справу за конституційним поданням виконуючого обов'язки Президента України, Голови Верховної Ради України О.В. Турчинова щодо відповідності Конституції України (конституційності) Постанови Верховної Ради Автономної Республіки Крим «Про Декларацію про незалежність Автономної Республіки Крим і міста Севастополя» [13], Конституційний Суд України прийшов до висновку про те, що не відповідає Конституції України (є неконституційною) Постанова Верховної Ради Автономної Республіки Крим «Про Декларацію про незалежність Автономної Республіки Крим і міста Севастополя» від 11 березня 2014 року № 1727-6/14.. Відповідно, вказаний документ втрачає чинність із дня ухвалення Конституційним Судом України цього рішення. Таким чином, вказане рішення Конституційного Суду України фактично здійснює правотворчий вплив шляхом визнання акта Верховної Ради АР Крим неконституційним, що тягне за собою втрату ним чинності. Тут слід звернути увагу, що Конституційний Суд України не здійснює класичні правотворчі повноваження і не наділений правом скасовувати правотворчі акти вищих органів влади АР Крим, а лише перевіряє їх на предмет конституційності. У разі визнання таких законодавчих актів неконституційними вони втрачають чинність. Тобто діяльність Конституційного Суду України фактично обмежена перевіркою акта та в певних випадках це може призводити до його нечинності, тобто до правотворчих наслідків і, навпаки, у разі визнання правових актів Верховної Ради АР Крим такими, що відповідають Конституції України, відповідне Рішення Конституційного Суду України стає тим актом, що зупиняє будь-які правотворчі дії щодо зміни аналізованих актів на підставі їх неконституційності.

Висновки. Підбиваючи підсумки аналізу доктринальних підходів до розуміння ролі судової практики Конституційного Суду України в правотворчій сфері, а також правове регулювання та практику його діяльності, вважаємо за доцільне удосконалити розуміння ролі судової практики Конституційного Суду України в залежності від низки критеріїв.

1. Результативність впливу практики Конституційного Суду України на правотворчість в Україні (безпосередня правотворча роль судової практики Конституційного Суду України, результати якої мають правотворчі наслідки, та опосередкована правотворча роль судової практики Конституційного Суду України, результати якої опосередковано впливають на правотворчість і не стосуються прийняття, зміни або скасування (втрати чинності) правотворчих актів, проте впливають на правотворчу діяльність інших суб'єктів).

2. Характер впливу діяльності Конституційного Суду України на правотворення в Україні, відповідно до якого роль судової практики Конституційного Суду України у сфері правотворчості можна структурувати на активну, що стосується втрати чинності тими правотворчими актами або їх частинами, які визнані Конституційним Судом України такими, що не відповідають Конституції України; та пасивну, що пов'язана з визнанням правотворчого акта або його частини такими, що відповідають Конституції України, у результаті чого підтверджується статус діючого акта (або його частини), тим самим знімається питання про необхідність їх скасування (зміни) за причиною невідповідності положенням Конституції України).

3. Вид правотворчої діяльності, відповідно до якого роль практики Конституційного Суду України можна структурувати на законотворчу, змістом якої є вплив судової практики на зміст, характер або результат законотворчої діяльності; та підзаконну, яка обумовлена впливом судової практики на зміст, характер або результат підзаконної діяльності.

Список використаних джерел:

1. Скакун О.Ф. Теория государства и права (энциклопедический курс) : [учебник] / О.Ф. Скакун ; перевод с укр. – Х. : Эспада. – 840 с.
2. Тесленко А.В. Судебный конституционный контроль в Украине / А.В. Тесленко. – К., 2001. – 198 с.
3. Кузьменко О. Про вплив Конституційного Суду України на процес законотворчості в Україні / О. Кузьменко // Підприємництво, господарство і право. – К. : Ін Юре. – 2010. – № 7. – С. 132–133.
4. Хорошковська Д.Ю. Роль судової практики в системі джерел права України: теоретико-правове дослідження : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 / Д.Ю. Хорошковська ; НАН України, Інститут держави і права ім. В.М. Корецького. – К., 2006. – 194 с.

5. Конституція України № 254к/96-ВР від 28.06.1996 року [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
6. Рішення Конституційного Суду України № 15-рп/2000 від 14.12.2000 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v015p710-00>.
7. Рішення Конституційного Суду України від 11.07.2012 року № 15-рп/2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v015p710-12>.
8. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними поданнями 47 та 50 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) частин шостої, сьомої статті 218 Кримінально-процесуального кодексу України (справа про ознайомлення обвинуваченого і захисника з матеріалами кримінальної справи) від 18.01.2012 року № 1-рп/2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-12>.
9. Висновок Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Президента України про надання висновку щодо відповідності Конституції України Римського Статуту Міжнародного кримінального суду (справа про Римський Статут) від 11.07.2001 року № 3-в/2001 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v003v710-01>.
10. Висновок Конституційного Суду України від 27.08.2012 року № 2-в/2012 у справі за зверненням Верховної Ради України про надання висновку щодо відповідності законопроекту про внесення змін до Конституції України щодо гарантії недоторканності для окремих посадових осіб вимогам статей 157 і 158 Конституції України (справа про внесення змін до статей 80, 105 Основного Закону України) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v002v710-12>.
11. Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» від 15.04.2014 року № 1207-VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1207-18>.
12. Закон України «Про Верховну Раду Автономної Республіки Крим» від 10.02.1998 року № 90/98-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/90/98-%D0%B2%D1%80>.
13. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням виконуючого обов'язки Президента України, Голови Верховної Ради України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Постанови Верховної Ради Автономної Республіки Крим «Про Декларацію про незалежність Автономної Республіки Крим і міста Севастополя» від 20.03.2014 року № 3-рп/2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-14>.

